

XVI. VE XVII. YÜZYIL FRANSIZ YAZININDA DİN SAVAŞLARI VE AGRIPPA D'AUBIGNÉ'NİN LES TRAGIQUES ÖRNEĞİ¹

İrfan ATALAY²

Öz: Fransa'da din savaşları ancak 1789 Fransız İhtilali sonrasında varılan toplumsal uzlaşma sonucunda XVIII. yüzyılda sona erer, ancak bu döneme gelinceye kadar sayısız yıkım ve yıllarca süren savaşlara tanık olunur. Zaman zaman Fransız yazınında, kanlı savaşları ve felaketle sonuçlanan olayları anlatma görevi yazar ya da şairlere düşer. XVI. yüzyıldaki -yüzyılın ortasında başlayıp 1598 tarihinde sona eren- sekiz din savaşı Protestan ve Katolik olmak üzere Fransa'yı iki kampa böler. *Les Tragiques* adlı yapıtı aracılığıyla savaş meydanlarının sefalet ve yangınlarını anlatmak sırası bu kez Agrippa d'Aubigné'nindir. Agrippa d'Aubigné, aldığı hümanist eğitime karşın, insan unsurunun Tanrı adına verdiği yargı ve gerçekleştirdiği eylemleri sonucu başı kesilerek idam edilen çok sayıda Protestan liderin öcünü almakla güdülenmiş, yaşamını Katolik-Protestan çatışmalarında geçirmiş, defalarca ölümcül yaralar almış olmasına karşın savaş meydanı dışında yaşamını yitirmiş bir yazardır. Yedi bölüm halinde düzenlediği şiirsel yapıtı *Les Tragiques*'de bizlere, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da gerçekleşen sekiz Katolik ve Protestan çatışmasının sonucu insanlığı sürüklediği sefaletten, mutsuzluklardan, kralların takındıkları acımasız tutumlardan, yaldızlı büro ve sarayları içindeki yargı insanlarının içinde buldukları yozlaşmadan, savaşın yol açtığı korkunç tablolardan, intikam peşinde koşan taraflardan söz eder ve son bölümünde gerçek adaleti ancak Tanrının, Kıyamet Gününde sağlayacağı vurgusunu yaparak yapıtını tamamlar. Çalışmada, genel olarak XVI ve XVII. yüzyıl Fransa'sındaki din savaşları, ardından da Agrippa d'Aubigné'nin dünya görüşü ve yapıttaki biçimi ele alınmıştır.

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2015 tarihleri arasında yapılan XI. Frankofoni Kongresinde sunulan sözlü bildirinin farklı ad ve içerikle yeniden düzenlenmiş biçimidir.

² Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü. atalay@nku.edu.tr

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

Anahtar Sözcükler: Agrippa d'Aubigné, *Les Tragiques*, Din Savaşı, İntikam, İnsanlık, Katolik, Protestan.

1. Tarihsel Süreçte Dinsel Ayrılıklar

Kutsal kitapların hemen hepsinde yaratılış konusunda, gerek bölümler, gerekse bölüm pörçük kırıntılar halinde aktarılanlara göre Tanrı, insanın ilk atası Âdem'i yaratmasının ardından tüm meleklerle onun üstünlüğünü kabul etmelerini buyurur. Şeytan hariç, diğer tüm melekler emre uyar ve insanın üstünlüğünü kabul eder. Oysa Şeytan, insanın zayıf yaradılışlı yönünü bildiği için Tanrı'nın emrine karşı çıkarak, her iki taraf için de malzemesi ve konusu insan olan sonsuza dek bitmeyecek bir savaşın başlamasına neden olur. Şeytan, kendisini de yaratıp üstün niteliklerle donatan yaratıcısına insanları kendisine karşı kışkırtmak konusunda ne derece yetenekli olacağını belirterek meydan okur (Cross, 2011, ss. 70-72). Bir anlamda yaratılışında var olan yeteneklerini geliştirebileceğini ve Tanrıya karşın başarılı olacağını ortaya koyar. Nitekim Tanrı-Şeytan savaşının başlamasıyla birlikte ilk meydan savaşını Şeytan kazanır, Âdem ve Havva'nın Cennet'ten Dünya'ya sürgün edilmelerini sağlayarak onları koşulların daha zorlu olduğu kendince daha uygun bir uzama çeker.

Şeytan, çok geçmeden Âdem'in oğulları arasında yapması gerekeni yaparak, dünyadaki ilk katili ve ilk cinayetle gelen ilk ölümü yaratır. Yine Tanrıya karşın bir şeyler gerçekleştirir. Sürekli kazanan Şeytan karşısında Tanrı, sabırla sonu, *Hesap Gününü* beklemekten yanadır.

Tarafları Tanrı ile Şeytan olan daha nice dinsel motiflerle sürdürülen kavga ve savaşlarda Tanrı ve Şeytan tarafların simgesi durumuna gelir ve şimdilik kazanan Şeytan olur. Savaşın nesnesi konumunda olan insan ve onun durumu gittikçe kızışan bu erk savaşında her geçen gün biraz daha fazla yıkıma uğrar.

Özellikle bir kutsal kitaba dayanan dinlerin yeryüzünde yaygınlaştırılması sürecinde kıyım ve yıkımlar kitlesel bir hal alır, dünyanın farklı coğrafyalarında olup biten savaşlar, dünya tarihinin farklı evrelerinde zemin değiştirerek, daha çok Orta Doğu, Avrupa ve Asya gibi eski anakara düzleminde gerçekleşir. Yapılan savaşlar yalnızca farklı din ve inançların birbirine üstünlük sağlama ve alanını genişletme savaşları olarak kalmaz, birçok kez aynı inanç ve dinin farklı yorumları ya da mezhepleri arasında gerçekleşir. Örneğin, İslam ve Hıristiyanlık arasında, XI. yüzyılda başlayan ve XIII. yüzyılın sonlarına doğru sona eren iki yüzyıllık süreçte, gerçekleşen sekiz Haçlı Savaşı milyonlarca insanın kıyımına neden olurken, Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında XVI ve XVII. Yüzyıllarda ortaya çıkan dinsel farklı yorumlar ve yenileştirme hareketlerinden kaynaklanan mezhep çatışmaları da milyonlarca insanın acımasızca katledilmesine yol açar. Öyle ki, yalnızca 1618-1648 yılları arasında kalan ve dönemin Avrupa devletlerinin neredeyse tamamının katıldığı (13 devlet) dinsel içerikli 30 Yıl Savaşları gerçek anlamda felaketlere yol açar. Örneğin, bu savaşlarda Almanlar nüfuslarının % 60'ını kaybeder. Aslında Katolik ve Protestan inanç gerekçesiyle yapılmış olmasına karşın, siyasi ve

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

politik güçlerin çıkar çatışmasıyla daha da şiddetlenen savaşın getirdiği kıtlık ve salgın hastalıklarda da bir o kadar insan yaşamını yitirir. Savaşan devletlerin kiraladığı paralı askerlerin yaptığı yağmalama ve tecavüzler ise yüzyılın en utanç verici olayları olarak tarihe geçer.

Hıristiyanlar arasında ilk anlaşmazlık, Hz. İsa dönemi ve sonrasında Yahudi şeriatına uyup uymama konusunda yaşanan anlaşmazlıktır. Bir grup, Yahudi inancının geleneklerini sürdürürken, özellikle diaspora Hıristiyanları biraz da Grek kültürünün etkisinde kalarak bu geleneklerin sürdürülmesine karşı tutum takınır. Diğer önemli bir ayrılık, İskenderiye’de Hıristiyanlığa yeni bir anlayış getiren din adamı Arius (256-336)’un ortaya koyduğu anlayıştan doğan harekettir. Arius: “Babaya bağımlı olan oğul, onunla aynı özden olamaz. O, babanın eseridir ancak babayla aynı özden değildir.” (Diderot, 1765, s. 771) diyerek Hıristiyanlıktaki teslis inancını (Baba, oğul, kutsal ruh üçlemesi) sorgular. Yani bir başka deyişle İsa’nın tanrısal niteliğini reddeder. Onun bu çerçevedeki görüşleri M.S. 325’te İznik’te toplanan konsülün gündemini oluşturur ve konsül Arius’u aforoz etme kararı alır. (Aydın, 1995, s. 125)

Hıristiyanlıktaki ilk bölünme, Batı ve Doğu Roma Kiliselerinin birbirinden ayrılarak ayrı birer mezhep doğrultusunda bağımsız hareket etmesi olayıdır. İstanbul Patrikliği ve Papalık arasındaki anlaşmazlık, Anadolu ve Trakya’daki kimi ülke ve bölge papazlarını tayin yetkisinin Patriklikten alınıp doğrudan Papalığa bağlanmasıyla başlar. Daha sonra, iki dinsel kurum arasında Kutsal Ruh’un kaynağı ile ilgili bir tartışma alevlenir ve tartışma sonucunda³, 1054 yılında, iki kurum karşılıklı olarak birbirini aforoz eder. Son olarak, 1204 yılındaki 4. Haçlı seferleri sırasında, Haçlı ordusunun Konstantinopolis’i yağmalaması, kiliseleri basarak, Ortodoks rahiplerini öldürmesi üzerine artan nefret bir takım olaylarla birleşerek, Bizans Kilisesinin Roma’dan bağımsız olduğunu ilan etmesiyle sonlanır. Bizans Kilisesi, *Ortodoks* (gerçek imanı muhafaza eden) adını alırken; Roma kilisesi de *Katolik* (birlik içinde evrensellik) adını alarak, her ikisi de üstünlüğün kendisinde olduğunu savunmasıyla dinsel bölünmeyi resmen gerçekleştirir.

Papalık, Hıristiyanlığı yaymak, egemenlik alanını genişletmek ve kalıcı kılmak adına her türlü aracı kullanır. Bu araçlardan biri de engizisyonlardır. Papa IX. Gregorius tarafından 1231’de kurulan engizisyon, kilisenin kurduğu düzeni eleştiren, sorgulayan ve değiştirmek isteyenlere karşı Papa’nın en güçlü silahlarından biri durumundadır. Bu mahkemelerde yargılananlar kabul edene kadar işkenceyle karşılaşır, eğer, kendilerine yöneltilen suç kabul etmezlerse işkenceyle ölür, kabul etmesi halinde de zindanlarda çürür (Arı, 2010, s. 73). Castilla Kraliçesi I. İsaabella’nın ısrarıyla Papa IV. Sixtus tarafından 1483’te kurulan İspanyol Engizisyonu ülkede yaşayan Müslüman ve Yahudileri zorla Hıristiyanlaştırmak amacına yönelik kurulur. Jeanne d’Arc’ın engizisyon tarafından yargılanması ve diri diri yakılarak öldürülmesinde Jeanne d’Arc’ı

3 Ortodoks inancına göre Kutsal Ruh, Baba’dan çıktığı ileri sürülürken; Katolik inanca göre ise Baba ile Oğul’dan çıkmıştır.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

suçlayan mahkeme kararının 3. maddesinde belirtilen “Bu kadın, tanrının örtü olarak kendisine verdiği saçı zamansız olarak kestiği ve kadın elbiselerini çıkarıp erkek giysileri giydiği için dininin hükümlerini inkâr etmiştir” (Arı, 2010, s. 58) kararı bile bu mahkemelerin uygulamalarını göstermek için iyi bir örnektir.

Avrupa’daki Reform hareketleri, Papa’nın otoritesine başkaldırarak onun buyurduğundan farklı düşünceye ve inanca sahip olunabileceği anlayışını ortaya koyar. Bu anlayış gereğince, kilisenin düşünce üzerindeki baskısının zayıflaması ve yıkılmasıyla Avrupa’da dinsel ve düşünsel ilerleme gelişme kaydedilir. Protestan Kilisesi’nin kurulması, bireyle Tanrı arasında herhangi bir otoritenin gereksizliğini, dinde kurumsal değil bireysel inancın savunulmasını sağlar (Cabanel, 2012, s. 47). Üstelik Protestan inançla birlikte, Katolik Kilisesinin bir çeşit ceza olarak gördüğü çalışma ve ticaret, Protestanlığın daha çok önem verdiği konular haline gelir. Protestanlıkla birlikte Batı uygarlığı unuttuğu hoşgörü arayışı içine girer. İncil’in her bilginin temeli, her sorunun çözümü olduğu düşüncesinden uzaklaşarak bilimin yolundaki engeller de kalkmaya başlar (Şatır, 2001, ss. 257-258).

Ortodoks ve Katolik bölünmeyi engelleyemeyen kilise, gücünü arttırmayı deneyerek baskıcı tavrını şiddetlendirir. Dini otoriteleri kullanarak devletler ve imparatorluklar üzerinde bir yandan siyasi baskısını artırırken, diğer yandan ekonomik gücünü daha da sağlamlaştırır. Önemli ölçüde toprağa sahip olan kilise Avrupa’da ekonomik, politik ve sosyal bir güç merkezi haline gelir. Zenginliğini ve konumunu korumak için dinsel araçlarını kullanmaktan geri kalmaz. *Aforoz*, *enterdi*, *endüljans* ve krallara *taç giydirme* gibi yetkilerine sıkça başvurur. Papa, dilediğini aforoz edip dinden çıkarabilir ya da *enterdi* yetkisini kullanarak bir ülkedeki tüm Hıristiyanlık uygulamalarını yasaklayabilir. Bu geniş yetkiler karşısında krallar ve imparatorlar Vatikan’la aralarını hoş tutmak zorundadır (Russel, 1983, s. 382).

Zamanla Katolik Kilisesi’nin bu kural tanımaz, vahşi tutumu hem krallıklar hem de halk arasında homurdanmalara neden olur. Gün geçtikçe Kilise artık gerçek bir inanç temsilcisinden çok, politika ve dünya işleriyle ilgilenen bir kurum olarak görülmeye başlanır. Bu yüzden, özellikle kurtuluşu dinde arayan halk kesimlerinde gerçek dine ve onun temsilcisine özlem artar (Gökberk, 1985, ss. 200-201). Avrupa’da yeniden doğuşun yaşandığı bu dönemde insan aklı yaşamı yeniden algılamaya ve yeniden şekillendirmeye başlar. Din olgusu, din-birey ilişkisi sorgulanır. Bu anlayış önce Almanya’da, ardından Fransa, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde kilisenin tutumuna karşı bir tepkinin doğmasına zemin hazırlar. Nihayet, 15 Ekim 1517’de Almanya’da Martin Luther’in Wittenberg kentinde bir kilisenin kapısına 95 maddeden oluşan bir protesto metnini asmasıyla fitil ateşlenir ve Protestan hareketi başlar. Luther, İncil’in başka dillere de çevrilmesini ve herkes tarafından okunup anlaşılmasını ister (1985, s. 90).

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

Luther'in bu hareketini, önceleri fazla ciddiye almayan Papalık, onun fikirlerinin, halk arasında taraftar toplamaya başladığını görünce önce onu fikirlerinden döndürme yolunu dener. Fikirlerinden vazgeçmeyen Luther'in taraftarlarının sayısının artmaya başlaması üzerine, onu ve yandaşlarını 3 Ocak 1521'de aforoz ve ölüme mahkûm eder. Ancak kilisenin bu tutumu sonucu değişen bir şey olmaz, Luther'in görüşleri destekçi bulmaya devam eder ve Hıristiyanlık dininin Katoliklik ve Ortodoksluktan sonra üçüncü mezhebi olan Protestanlık kurulur.

Katolikler ve Protestanlar diye iki kampa ayrılan Hıristiyan Avrupa, din savaşlarının içine girerek kana bulanır.

Ortaya çıkışından başlayarak gittikçe hızlı biçimde güçlenen ve taraftar toplayan Protestan Hareketi, Katolik Roma'yı harekete geçirir. Saygınlığını ve inanç sistemini korumak için birleşik bir cephe oluşturarak saldırıya geçer. Papa III. Paul zamanında başlayan bu cepheleşme ve saldırı hareketleri özellikle İtalya ve İspanya'da etkili olur. Katolik Kilise olarak bilinen Roma Kilisesi kendisinden kopuşları durdurmak ve hatta gidenleri geri döndürmek için eyleme başlar. Katoliklerin kötü muameleleriyle karşılaşan Protestanlar da karşı eylem hazırlığına girer. Katolik ve Protestan kiliselerinin girdikleri bu ölüm kalım savaşı hoşgörüsüzlüğün tümüyle açığa çıktığı, Avrupalıların en korkunç dehşetlerden birini yaşadığı süreci doğurur (Şatır, 2001, s. 260).

XVI. yüzyılın neredeyse ikinci yarısının tamamını kapsayan sekiz savaş, Katolik Kilisenin saygınlığını koruma savaşlarından başka bir şey değildir. Özellikle Saint Barthélemy katliamının yapıldığı 1572 yılına kadar Protestanlığın büyük bir hızla soylu sınıf ve burjuva sınıfı arasında yaygınlaşıp güç kazanmasından, soyluların yönetim kademelerinde önemli mevkiiler edinmesinden endişelenen Katolik Kilise, açık ve kapalı biçimde eski saygınlığını geri kazanmak ve Fransa'yı Protestanlardan temizleme eylemlerine girişir. Bu süreçteki ilk savaş, Protestanlarla görüşmeler yapmak üzere Alsace Bölgesine gönderilen dük François de Guise'in, dinsel vecibelerini yerine getirmek üzere Wassy'de bir samanlıkta toplanan 37 Protestan'ı 1 Mart 1562 tarihinde pek bilinmeyen gerekçelerle öldürmesinin ardından Paris'e dönüşünde kahramanlar gibi karşılanması olayıyla başlar. Bu olay, bir anlamda Protestanlara karşı savaş ilanı olarak algılanır, bunun üzerine Protestanlar ve Katolik halk savaş baltalarını kuşanır.

Otuz yedi masum dindarı kaybetmenin verdiği acı ve öfkeyle ilk saldırıya geçen Protestanlar olur. Bir aylık sürecin sonunda Protestanlar Lyon, Orléans ve Rouen gibi kimi önemli şehirleri ele geçirir. Ele geçen her yerleşim biriminde Protestanlar kiliseleri yağmalar. Kuşkusuz büyük kayıplar veren Protestanlar, Toulouse ve Bordeaux gibi şehirlerde başarısızlığa uğrarlar. Buna karşılık Katolik ordu, kaybettiği şehirleri geri almak için güçlenir.

Belli başlı ordu liderlerini yitiren Catherine de Médicis, barış yapmak için girişimde bulunur ve 19 Mart 1563 tarihli Amboise fermaniyle, Condé prensiyle görüşmeleri başlatır. Özel tahsis edilmiş kimi yerlerde özellikle soyluların

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

Protestan inancın ibadetlerinin serbestçe yapılabilmesine izin verir. Protestanların ellerinde tuttıkları şehirler Katoliklere iade edilir (Miquel, 1980, s. 596).

Fransa'da 24 Ağustos 1572'de Katoliklerin Huguenot'lar olarak anılan on binlerce Protestan'ı öldürdüğü "Aziz Barthélemy Günü Katliamı" Katolik-Protestan savaşının ne kadar vahşi bir noktaya geldiğinin bir göstergesidir. Bu olay Fransa'yı kanlı bıçaklı iki cepheye böler. İki taraf arasında şiddetli ve kanlı savaşlar olur. Protestan olduğu halde kral olabilmek için kilisenin koyduğu koşul gereği yeniden Katolik mezhebine geçerek Fransa kralı olan IV. Henri'nin bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için Hıristiyanlık tarihinde dinsel tolerans tanınmasına ilişkin ilk yasa niteliğindeki Nantes Fermanı'nı yayınlaması bile uzun süreçte çatışmaların önünü alamaz (Şatır, 2001, ss. 263-264).

Katliam, 'Katolik Kilisesinin Kızı' Fransa'nın başkenti Paris'te, Aziz Barthélemy Gününe denk gelen 24 Ağustos 1572 sabaha karşı saat 3'te çalan Saint Germain Kilisesinin çanlarıyla başlar. Birbirlerini tanımak için önceden hazırladıkları beyaz haçlı giysilerle çanların sesini bekleyen Katolikler, bir anda sokaklara dökülerek, yataklarında uyuyan Protestanları hunharca katletmeye başlar. O dönemde Protestanlar Fransız nüfusunun yüzde 30'unu ve saray erkânındaki soyluların yarısından fazlasını oluşturur. Soyluların bu oranda Protestan olması yüzünden, nüfusun yüzde yetmişini oluşturan Katolikler, tüm Protestan aristokratların Paris'e geldiği bir düğün gecesi harekete geçerler. Düğün, ülkedeki dinsel barışı sağlamak amacıyla Katolik Kral IX. Charles'ın kız kardeşi Margot'nun Protestan IV. Henri'yle zoraki evliliğidir. Örgütlü Katolikler, önce Kralın başdanışmanı ve Protestanların lideri Amiral Coligny'nin evini basar. Gövdesinden kopararak pencereden attıkları kafası ile elleri ve ayakları kesilen Coligny'nin bedeni kazığa geçirilir. Paris'te başlayan katliam Fransa'ya yayılır. İki gün aralıksız süren katliamda, resmi kayıtlara geçirilmeyen kurban sayısının yüz bini bulur (Yardeni, 2002, s. 113).

26 Ağustos 1572'den sonra hayatta kalan Fransız Protestan soyluların tamamı dinini inkâr ederek Katolikliği kabullenmek, Protestan halk ise İsviçre ve Almanya'ya sığınmak zorunda kalır (s. 211). Bu olay ve sonrasındaki uygulamalar sonucunda % 30 oranında olan Protestan nüfus, özellikle Fransız İhtilali sonrasında getirilen af ve yeniden verilen yurttaşlık haklarına karşın % 1-2'lere geriler. Bugün bile Fransa nüfusunun ancak yüzde ikisini Protestanlar oluşturur (Miquel, 1980, ss. 575-580).

Kimi bahaneler ve taht kavgası içindeki Montmorency, Guise ve Bourbons aileleri, prens ve dukelerin rekabetleri yüzünden defalarca tekrarlanan, son derece trajik olayların yaşandığı bu savaşlar, din savaşlarını sonlandırmayı amaçlayan ve Protestanlara dinsel vazifelerini yerine getirmekte serbestlik ve hoşgörü öngören Nisan 1598 tarihli IV. Henri'nin Nantes Fermanının yayınlanmasına kadar sekiz kez tekrarlanır.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

Takip eden yüzyıllarda bu savaşlar zaman zaman alevlense de, Protestanların krallık gücüyle önemli ölçüde sindirilmeleri ve Katoliklerin tümüyle kurumlara egemen olmaları yüzünden XVI. yüzyıl din savaşları ölçeğinde mücadeleler gerçekleşmez. Özellikle XVII. yüzyılda Fransız eski monarşisinin sloganı vardır: tek din, tek yasa ve tek kral. Bunun gereği olarak ülke içinde ikinci bir din ya da mezhebe tahammül söz konusu değildir. Bu bakımdan Fransız İhtilaline kadar Fransız ulusunun dinsel birlikten kopmasına olanak yoktur. Bu bağlamda, IV. Henri'nin, 13 Nisan 1598'deki Nantes Fermanı olarak bilinen ve Protestanlara bir takım hak ve özgürlükler vererek, tek bir dine dayalı ulusal Fransız kimliğinin yok sayılması yoluyla Fransa genelinde varılan uzlaşma ortamı, Ekim 1685'te Fontainebleau Fermanıyla XIV. Louis tarafından Protestanlığın yasadışı ilan edilmesiyle, sona erer.

On iki maddelik Fontainebleau Fermanında, Nantes Fermanıyla Protestanlara tanınan hakların geri alındığı, reform yanlısı her türlü dinsel etkinliklerin yasaklandığı, Katolik mezhebine geçmeyen din adamlarının 15 günlük süre içinde kürek mahkûmu olarak sürgüne gönderileceği, Protestan okulların yasaklandığı, Protestanların birer Katolik olarak vaftiz edileceği ve çocukların Katolik dinine göre yetiştirilmelerinin zorunlu olduğu, yurt dışına kaçmış olan Protestanların dört aylık süre içinde ülkeye dönmemeleri halinde mallarına el konulacağı ve Protestanların yurt dışına göç etmeleri halinde erkeklerin kürek cezasıyla, kadınların hapis cezasıyla cezalandırılacakları hususlarına yer verilir.

Bu fermanla *Güneş Kral*, Fransa'da Katolik inancın dışında herhangi bir inancın olamayacağını kesin bir biçimde buyurur. Bu buyruk, yalnızca Protestanlar için değil, ülke içinde bulunan az sayıdaki Müslüman, Yahudi ve diğer din mensupları için de bir darbe olur.

Ortaya çıkan durumlar karşısında XIV. Louis, çok geçmeden fermanı yayınlamakla hata yaptığının farkına varır ancak ok yaydan çıkmıştır. Protestan gruplar, zorlayıcı ve cezalandırıcı uygulamalara karşı gizlice örgütlenmeye başlar. Küçük çaplı eylemler zamanla büyük eylemleri doğurur. Öyle ki, 1702 yılında Cévennes bölgesinde *Camisards* ayaklanması diye bilinen Protestan ayaklanmasını gerçekleştirirler. Durumun kendi istekleri doğrultuda düzelemeyeceğini düşünen üç yüz bin dolayında insan, fermanın hükümlerine aykırı gelecek biçimde ülke dışına, Berlin, Londra, Cenevre ve Amsterdam gibi şehirlere kaçar. Özellikle işçi ve çiftçi sınıfından olan bu göçmenlerin gidişyle ülke ekonomik anlamda yoksullaşır, üretim düşer. Göçler, 1555-1589 yılları arasında olduğu gibi, Yeni Kıta, Amerika'ya doğru da yönelir (Lestringant, 2004).

XIV. Louis 1715 yılında ölür, ancak onun getirdiği yasaklamalar kendisinden sonra gelen yöneticilerin duyduğu pişmanlığa karşın bir yüzyıldan fazla sürer, hiç biri buyrukları değiştirme cesaretini gösteremez. 1787 yılında inançların uzlaştırılmasına yönelik bazı yetersiz çalışmalar yapılmış olsa da, inançların serbestliği ancak 1789 Fransız Devrimi sonrasında gerçekleşir.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

XVI. Louis'nin imzasıyla 29 Ekim 1787 tarihinde yayınlanan ve *Hoşgörü Fermanı* olarak da adlandırılan ferman, bundan böyle Fransa'da kimsenin din bahane edilerek rahatsız edilemeyeceği ana düşüncesini taşıyordu. Ancak 1788 yılında Fransız Parlamentosu Fransa'nın resmi dininin yalnızca Katolik mezhep olduğunu onaylamasıyla fermanın hükmünü geçersizleştirir. Dini gerekçelerle yurt dışına kaçan, sürgün edilen ya da yurttaşlıktan çıkarılanlara Fransız vatandaşlık hakkını veren 15 Aralık 1790 tarihli Kraliyet Fermanının hükümlerinden çok sayıda Protestan yararlanır. 3 Eylül 1791 tarihli *İnsan Hakları Bildirgesi*yle Fransız yurttaşlarına günümüzdeki şekliyle inanç özgürlüğü tanınır.

Aydınlanma Çağında felsefe alanında genişleyen anlayış ve düşüncelerle, Fransa kralının otoritesinin Tanrı katından değil, egemen halktan geldiği ve kralın dinsel kimlik ya da yaptırım gücünün olamayacağı dillendirilmeye başlanır. 1802 yılında Napoléon Bonaparte'la birlikte, kiliseyle varılan uzlaşma sonucunda eskisinden farklı olarak artık kilise devletin hizmetine girer (Aebersold, 2005).

1848 yılında ilan edilen İkinci Cumhuriyetle birlikte dinlerin özgürce yaşanabilmesine ilişkin düzenlemeler yapılır. 9 Aralık 1905 tarihinde sosyalist milletvekili Aristide Briand'ın verdiği önerenin Fransız Meclisinde oylanıp kabul edilmesiyle “devlet ve din, birbirinden bağımsız kurumlar” olarak kabul edilir ve bu tarih itibarıyla Katolik ve Protestan çatışmaları resmen sona ererken diğer dinlere de serbestlik verilmiş olur.

Din savaşları yazarları da oldukça etkiler, doğaldır ki etkilenen yazarlar da yazını sahip oldukları dinsel inanç ve angajmanları yönünde esinler. Bu etkilenme öncelikle kişisel temellidir: Ailelerinde, dostları arasında, düşünce gruplarında dram ölçüsünde olumsuzluklar yaşayan ve Montaigne gibi aile bölünmesine tanık olanlar vardır. Kuşkusuz bu savaşlar, savaş ortamında yaşayan yazarların işlevlerini daha da önemli kılar. Şu ya da bu taraf adına yapılan yayınların basım ve dağıtımını yayınevleri üstlenir. Bu yanlı yayınlar arasında kuşkusuz doktrinsel nitelikte olup sorunun kökten çözümüne öneri getiren yayınlar da bulunur. Fakat sürecin ve koşulların güçleşerek uzadığı anlarda hacimli ve nitelikli yayınlar vermek yerine, el broşürleri, bildiriler, küçük el kitapları şeklinde halkın anlayacağı dilde, hızlı bir şekilde basılıp dağıtılmış ve en ucuz maliyetli yayınlar öncelik kazanır (Favre, 1999, s. 63). Bu türden yayın ve söylemlerle kendi yandaş grupları adına güdümlü yazarlar, yalnızca yazınsal üretime katkı vermekle kalmaz, aynı zamanda siyasal bir tutum takınarak siyasal bir edimi de gerçekleştirmiş olur. Örneğin, Katolik dava uğruna yazdığı şiirleri kürsüden yüksek sele seslendiren Ronsard'ın⁴ yaptığı eylem yalnızca yazınsal değil, aynı zamanda siyasal bir edimdir (1999, s. 63). Ne var ki, din ve yazın adamlarının yaptığı bu türden siyasi müdahalelerde iyi ile kötü birbirine karışır, öyle ki; söylemlerdeki dinsel içerik kaybolur ve yerine

⁴ Discours des misères de ce temps (1562), la Continuation des discours des misères de ce temps (1562), la Remonstrance au peuple de France (1563) adlı söylevlerinde Pierre Ronsard, Katolik dava adına etkili söylemlerde bulunur.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

kin ve nefret dolu din dışı içerik yerleşir. Ancak Agrippa d'Aubigné'nin son derece ustalıkla kaleme aldığı şiirsel yapıtı *Les Tragiques*'te ortaya koyduğu dinsel davası mükemmel biçimde dillendirilirken, din dışı söylemlere, kin ve nefrete yer vermeden yalnızca yaşanan felaketleri anlatır, katledilen Protestanlar için intikam isteklerini tamamen Tanrı'nın yargıçlığını yapacağı Kıyamet Gününe bırakır.

Orta Çağda başlayıp, daha sonraki yüzyıllarda ve günümüzde devam eden din savaşları yazarlar üzerinde bu türden güdülemelere neden olur ve yazına önemli bir rol yüklerler. Bir anlamda yazın, farklı coğrafya ve cephelerde gerçekleşen savaşların karşıt taraflarının sözsel düello alanı haline gelir. Çatışmaların şiddeti, her yerde ölümle karşılaşılması ve sürecin uzaması, toplumda yaşama ilişkin trajik duygunun yerleşip derinleşmesine yol açar. Toplumun bir sözcüsü ve aydını durumunda olan yazar da bu trajik durumu seslendirmek zorunda kalır.

Ezici çoğunlukla Katolik bir toplum olan Fransız toplumunda Katolik bir yazar ve şair olarak ürün veren yüzlerce kişi yanında, azınlıkta kalan Protestan dinine mensup onlarca şair ve yazar da yazın alanında kendini gösterir. En tanınmış olanları, tarihsel süreçte, Clément Marot (1496-1544), Agrippa d'Aubigné (1552-1630), Olivier de Serres (1539-1619), Pierre Bayle (1647-1706), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Germaine de Staël (1766-1817), Benjamin Constant (1767-1830), Pierre Loti (1850-1923), André Gide (1869-1951), Roland Barthes (1915-1980) ve Paul Ricoeur (1913-2005)'dür.

Orta Çağda başlayıp, XVI ve XVII. Yüzyıllarda şiddetlenen din savaşları XX. Yüzyıla gelinen süreçte tümüyle unutulmadan bir kenara konulabilme şansını yaşamış olsalar da, XX. yüzyılın sonunda başlayıp XXI. Yüzyılın başlarında devam etmekte olan 'dine dönüş' hareketiyle bir kez daha postmodern dünyanın altüst oluşunu anlamaktaki temel anahtar haline gelirler (Crom, 2007, ss. 45-51).

Yazının her zaman slogandan ve eylemden daha etkili olduğunun farkında olan yazın insanları, davaları uğruna kalıcı etkin araçlar oluşturmayı hedefleyerek, gerektiğinde kamuoyu oluşturmak, davalarına dikkat çekmek, insanların duygularına seslenmek ve taraftar kazanmak amaçlarına yönelik olarak yazmak edimlerini gerçekleştirirler.

2. Agrippa d'Aubigné ve *Les Tragiques* adlı yapıtı

Agrippa d'Aubigné, 1616 yılında *çöl tekesi* anlamına gelen *le bouc du désert*'in kısaltma biçimi olan L.B.B.D. takma adıyla yayınladığı *Les Tragiques* adlı yapıtını katliamları doğuran din savaşlarının bir süreliğine kesintiye uğradığı süreçlerde kaleme alır. Yazdığı ilahiler, geçmişin travmalarını, dehşetlerini ve adaletsizliklerini yok etmeye çalışan, gecesi karanlık bir Fransa için gökyüzündeki parlak göktaşlarından farksızdır. Yapıtı, XVII. yüzyıl başlarında XIII. Louis döneminde yayınlanmış olsa da, kaleme alındığı 1577 yılından itibaren bizzat yazarının da içinde bulunduğu 1562-1598 yılları arasında gerçekleşen sekiz din savaşının korkunç trajedisini ortaya koyar.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

Agrippa d'Aubigné, hümanist bir eğitim alıp, ordu kademelerinde görev yapmış olmasına karşın, Katoliklere karşı verilen savaşlarda ölen babası gibi, Protestan inancı benimseyerek kılıcı ve kalemiyle inancına hizmet eden ve Protestanların acımasızca kıyıldığı Saint-Barthélemy katliamından kurtulmuş bir askerdir.

Süregiden dinsel iç savaşlar sırasında kaleme aldığı *Les Tragiques* adlı yapıtı, mensubu olduğu inanç taraftarlarının karşı karşıya kaldığı zulüm ve işkencelerden esinlenerek yazdığı bir kahramanlık şiiri niteliğindedir. Yapıtı, kaleme alındığı 1577 yılından, Cenevre'de yayınlanan son şeklini alıncaya kadar birçok kez üzerinde yapılan değişikliklerle yayınlanır. Agrippa d'Aubigné, yapıtını yazarken döneminin iyi bir tanığı ve temsilcisi olarak, yazının en önemli mesaj iletme araçlarından biri olduğunun kesinlikle farkındadır. Bu nedenle, *Les Tragiques* adlı yapıtını, işkenceci krallara ve onun taraftarlarına karşı bir silah olarak tasarlar. Dönemini ve yaşadığı tarihsel gerçeklikleri İncil ışığında yorumlamak için Tanrı tarafından seçildiğine inanan bir şair-peygamber tarafından Reform yanlısı bir halka yönelik olarak yapılan umut söylemi niteliğinde kitabını oluşturur.

Les Tragiques bir yaşamın, savaş destanının, din ve inanç adına yapılan işkence ve insanlık dışı uygulamaların yapıtıdır. Çok ender rastlanan biçimde şiddet içeren bir dille D'Aubigné, istemeyerek de olsa kendinin de katılmak zorunda olduğu din savaşları sırasında maruz kalınan acıları şiirsel bir biçimde resmeder. Aslında onun İncil'den beslenen bir biçemi, Tanrı adına katlanılan sıkıntıların Kıyamet Gününde karşılığını bularak zaferi getireceği ve gerçek zaferin de bu olacağına yönelik geleceği gören bir vizyonu vardır.

Les Tragiques, ilk kez IV. Henri'nin ölümünden altı yıl sonra, 1616 yılında, adeta şiir biçiminde yazılmış ve yayınlanmış bir "vahiy"dir. Sonraki yılların tarihsel koşullarıyla yeniden biçimlendirilerek tekrar yayınlanır. Yapıtın düşüncesi 1577 yılı itibarıyla oluşmuş olsa da, bu düşünce Agrippa d'Aubigné sürekli geliştirir, yeni düşüncelerini yapıtına ekler. Sürekli değişim halindeki metin, "Şeytan ile Tanrı arasındaki düello"yu anlatır. Öyle ki, kimi Fransız yazarları yapıtı "vahiy biçimindeki öngörüler" diye adlandırır. *Les Traiques*, yayımlandıktan sonra, XIII. Louis döneminde aşırı ölçüde yanlı bir tutumu sergilemesinden dolayı, yazın tekniği bağlamında hiçbir başarı elde edemez, başarısı için XIX. yüzyıldaki romantik dönemi beklemek gerekir.

Les Tragiques, inancın destanı, kinin korkunç çılgılığı, Katoliklere karşı lanet okuma, kötü muamelelere maruz kalmış Protestanlar ve onların Tanrısı için bir marş ve ilahi niteliğindedir. Kişisel kötüleme, lanetleme ve suçlamayla aktarılmış bir kindarlığın ifadesidir, bazen Dante'nin *İlahi Komedyası* ile yarışan değerlerdeki bir destandır.

Uzunluğu, içerdiği tekrarlar, aşırılıklar ifade eden söylemler, cesurca aktarılmış gerçekçilik ve bıkkınlık veren ölçüdeki belagatiyle okuru ağzına kadar dehşetle doldurur.

Les Tragiques, Tanrının her yerde hazır ve nazır olduğu gerçeğinin üst üste eklenerek vurgulanmasıyla oluşturulmuş şiirdir. Yedi kitaptan oluşması

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

özellikle İncilin Yahudilerle ilgili son bölümünde yedi rakamının bolluk, bereket ve mükemmelliği simgelemesi yüzündendir. Agrippa d'Aubigné, birinci kitapta genel olarak XVI. Yüzyıl Fransa'sına ait acıklı bir durumu gözler önüne sererken, iki, üç ve dördüncü kitaplar Fransa'nın içinde bulunduğu sefalet, açlık, yoksunluk ve savaşların nedenlerini ortaya koyar. Bu uzun şiirde yazar istek, heyecan ve inatla din savaşları yüzünden ikiye bölünmüş bir Fransa tablosunu resmeder. Şiiri kan ve ölüm saplantıları, şiddet içerek manzaraların dehşet uyandıran betimlemeleri ve sivil savaşın yarattığı iklimle beslenir.

D'Aubigné, XVI. Yüzyıl barok sanat anlayışının en tipik temsilcilerinden biridir. Onun için barok sanat, güçlü bir mizacın ve harareti bir imanın hizmetindeki en uygun sanattır. Belki de bu sanatı en güzel biçimiyle yazın alanına uygulayan odur. Barok sanatı ustalıklı uygulayarak oluşturduğu yapıtı “yakan bir kitap”, Protestan/huguenot'ların diyarından Katolik diyarına fırlatılan “yanmakta olan bir odun parçası”dır.

Agrippa d'Aubigné 1577 yılı itibarıyla, Protestanların maruz kaldığı kötü muamelelere karşı şiddetli bir suçlamayı içeren *Les Tragiques* adlı eserini yazmaya başlar. Yapıt, “Misères/Sefaletler”, “Princes/Prensler” “La Chambre dorée/Yaldızlı oda” “Les Feux/Yangınlar”, “les Fers/Demirler”, “Vengeances/İntikamlar” ve “Jugement/Hesap Günü” başlıkları altında şiirsel biçimde yazılmış yedi kitap/bölümden -yazarın deyişle *chant/ilahi-* oluşan bir destan niteliğindedir. Toplamda 9302 mısradan oluşan ve kitap başına bin mısradan biraz daha fazla düşen bölümlerde paramparça olmuş vatandan, kötü muamelelerden, işlenen kıyımlardan söz edilir. Güdümlü bir şiir niteliğinde ve birinci kitabın özeti olan “Sefaletler” adlı bölümde Protestan ve Katolikler arasındaki dinsel şiddetle kendini gösteren sivil savaşlarla paramparça olmuş Fransa gözler önüne serilir. D'Aubigné:

Je veux peindre la France une mère affligée,
Qui est, entre ses bras, de deux enfants chargée... (D'Aubigné, 2013, s. 37).

dizeleriyle aynı annenin göğsünü paylaşan iki kardeşin yok yere çatışmasına yer verir. Fransa'yı bir bütün olarak yıkım ve sefalete sürükleyen durum ve idarecilerin bu durum karşısında takındıkları tavrı ayrıntılı ve acıklı bir destan biçiminde kaleme alır. Tarihsel ve mitolojik eğretilenmelere yer verir. Örneğin daha ilk mısralarda, tarihte Annibal'ın Roma'ya karşı savaştığına gönderme yaparak, kendisi ve toplumunun da asıl Roma'yla savaş sürdürdüğüne ve bu savaşa Roma'nın neden olduğuna dikkat çeker:

Puisqu'il faut s'attaquer aux légions de Rome,
Aux monstres d'Italie, il faudra faire comme
Hannibal, qui, par feux d'aigre humeur arrosez,
Se fendit un passage aux Alpes embrarez. (s. 35)

İncil'den aldığı karakterlerle döneminin Fransa'sına ait yöneticilere bir takım göndermeler yapar:

Ce voleur acharné, cet Esaü malheureux,
Fait dégât du doux lait qui doit nourrir les deux... (s. 37).

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

dizelerinde geçen Esau, Hıristiyanlık üzerinde egemenlik kuran Katoliklerin simgesi durumundadır.

Lors son Jacob, pressé d'avoir jeusné meshuy,
Ayant dompté longtemps en son coeur son ennuy,
A la fin se defend, et sa juste colere
Rend à l'autre un combat dont le champ est la mere. (s. 38)

Dizelerindeki Jacob ise Protestanları temsil eder ve onların özgürce dinlerini yaşamalarını talep eder. Sürmekte olan kardeş kavgasını önlemekte Fransa ve onun yöneticilerinin yetersiz kaldığını

Elle dit : « Vous avez, felons, ensanglanté
Le sein qui vous nourrit et qui vous a porté;
Or, vivez de venin, sanglante geniture.
Je n'ay plus que du sang pour vostre nourriture ! » (s. 38)

mırsalarıyla aktarır. Yapıt, henüz Hıristiyan olmamış Romalıların Hristiyanlara ve Yahudilere yaptıkları kötü muameleleri anlatan türden bir destana yakınlık gösterir ve bu destanda Protestanlar karşılaştıkları askeri hareket ve katliamlarla “iyiliği”, buna karşılık Katolikler “kötülüğü” temsil eder. D'Aubigné'ye göre bu savaşların galibi kurban edilmiş ve yenilmiş Protestanlar olurken, galip görünen Katolikler gerçek anlamda kaybeden ve Tanrının cezalandırmasına mahkûm olan taraftır.

Bir yazar olarak maalesef aşk şiirleri yerine Fransa'yı yakıp tüketen bir ateş hakkında yazdığını belirterek, Fransız halkı için Fransa krallarının iyi birer çoban olmaları gerektiği halde, doymak bilmez ve kan emici acımasız kurtlar oldukları benzetmesini yapar:

Les roys, qui sont du peuple et les roys et les pères,
Du troupeau domesticq sont les loups sanguinaires ; (s. 40).

İkinci bölümü oluşturan ikinci ilahi “Princes/Prensler”, içinde kral naibi olarak Fransa'nın başında bulunan Catherine de Médicis'yi bir büyücü, İncil'de adı geçen bir “Jézabel” olarak adlandırır. III. Henri'yi de “ Kadın Kral ya da Erkek Kraliçe” olarak tanıtarak yeni bir Sodom diye nitelendirdiği saraya karşı şiddetli bir eleştiri getirir. Eleştiriden III. Henri gibi, naipliğini Catherine de Médicis'nin yaptığı IX. Charles da nasibini alır:

Encor la tyrannie est un peu supportable
Qu'un lustre de vertu fait paroistre agreable.
Bien heureux les Romains qui a voyent les Cesars
Pour tyrans, amateurs des armes et des arts :
Mais malheureux celui qui vites clave infame
Sous une femme hommace et sous un homme femme!
Une mere douteuse, apres avoir esté (...) (s. 92).

Agrippa D'aubigné halklarını korumayan dönemin prenslerinin, yöneticilerinin iktidarlarını eleştirir. “Ahlaksızlık ve akıl tutulması” diye adlandırılabilir

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

eleştirisini Yahudi-Hıristiyan geleneği üzerine kurar, Catherine de Médicis ve IX. Charles'a yönelik oldukça fazla eleştiriye yer verir:

Roys, que le vice noir asservit sous ses loix,
Esclaves de pechez, forçaires, non pas roys,
De vos affections, quelle fureur despite
Vous corrompt, vous esmeut, vous pousse et vous invite
A tremper dans le sang vos sceptres odieux,
Vicieux commencer, achever vicieux
Le regne insupportable et rempli de miseres
Dont le peuple poursuit la fin par ses prieres?
Le peuple estant le corps et les membres du roy,
Le roy est chef du peuple; et c'est aussy pourquoy
La teste est freneticque et pleine de manie
Qui ne garde son sang pour conserver sa vie;
Et le chef n'est plus chef quand il prend ses esbats
A couper de son corps les jambes et les bras. (s. 87)

“La Chambre Dorée/ Yıldızlı Oda” adlı üçüncü bölüm, parlamentodaki adalet bürosuyla “insan yiyici yargıçlar”ın masum kurbanlarını nasıl yediklerini, adaleti sağlaması gerekenlerin nasıl da adaleti kendi elleriyle kurban ettiklerini anlatır:

(...) Rendez-vous la justice ou si vous la vendez?
Plutôt, âmes sans loi, par jures, déloyales,
Vos balances, qui sont balances inégales,
Pervertissent la terre et versentaux humains
Violence et ruine, ouvrages de vosmains (s. 139).

Takip eden “Les Feux/ yangınlar” adlı bölümde, işkence ve kıyımların nasıl gerçekleştirildiğine yer verilir. Şiirsel metninde egemen olan temel izleklerin başında yer alan “ateş ve yangın” neredeyse tüm anlatı boyunca tekrarlanan izlektir. Yangına neyin sebep olduğu ve söndürülmesi gerekirken, nasıl da körüklendiği farklı imge ve çağrışımlarla aktarılır. Her tarafı küle çeviren yangın kadın, erkek, yaşlı çocuk demeden silip süpürür:

Condui mon oeuvre, ô Dieu, à ton nom ; donne-moy
Qu'entre tant de martyrs, champions de la foy,
De chaque sexe, estat ou aage, à ton saint temple
Je puisse consacrer un tableau pour exemple. (s. 141)

“Les Fers/Demir Halkalar” adlı bölümler işkencelerin nasıl hazırlandığı, işkence araçlarının nasıl keskinleştirildiği ve sivriltildiği, Protestan inancına sahip kahraman ve şehit insanların yok edildiği ateşlerin nasıl tutuşturulduğuna yer verilir. Cezalandırma, giyotinle idam, parmaklıkların ardına koyma, zindanlara hapsetme, kılıçtan geçirme, zincirlerle bağlama gibi farklı işkence eylemler bu

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

başlık altında anıştırılır. D'Aubigné'ye göre her şey Vatikan'ın başının altından çıkar:

Ce project estably, Satan en toutes parts
Des regnes d'occident despescha ses soudards :79
Les ordes legions d'anges noirs s'envolent,
Que les enfers esmeus à ce poinct decouplèrent :
Ce sont ces esprits noirs qui de subtils pinceaux
Ont mis au Vatican les excellens tableaux,
Où l'Antechrist, saoulé de vengeance et de playe,
Sur l'effect de ses mains en triomphant s'esgaie. (s. 185)

Bu bölümde kutsal kitaplarda yer alan Şeytanın Adem'in üstünlüğünü kabul etmemesi ve Tanrı'ya başkaldırıp insanları doğru yoldan saptıracağına ilişkin anlatılara da gönderme vardır:

«Je te permets, Satan (dit l'Eternel alors),
D'esteindre par le fer la plus-part de leur corps :
Fay, selon ton dessein, les ames reservées,
Qui sont en mon conseil, avant le temps sauvées.
Ton filet n'enclorra que les abandonnez
Qui furent nez pour toy premier que feussent nez :
Mes champions vainqueurs, vaisseaux de ma victoire,
Feron servir ta ruse et ta peine à ma gloire. » (s. 183)

Son iki bölümü oluşturan “Vengeances/İntikam” ve “Jugement/Kıyamet Günü”, yapılan tüm uygulama ve haksızlıkların mutlaka Tanrı katında karşılığını göreceği, “hesap sorma” ve “öç alma”nın bu dünyada yapılması halinde yeni yangınların ve ölümlerin ortaya çıkacağına dikkat çekilerek, suçluların ve zalimlerin Kıyamet Gününde Tanrı'nın yargıçlığı altında cezalandırılacağı, masum ve mazlumların hak ettikleri sonsuz ödüllere ödüllendirileceği vurgusuyla yapıt sona erer. Vengeances/İntikamlar bölümünde Fransa'daki kıyım ve savaşlara neden olan tarihsel figürler kimi tarihsel ve mitolojik çağrışımlarla verilir. Örneğin, Saint-Barthélemy'de masumların kıyımına neden olan IX. Charles'ın acımasızlığı, İsa'dan hemen önce Romalıların Kudüs'te tahta geçirdiği Hérode (İ.Ö. 37-4)'un acımasızlığına benzetilir. Hérode, hükümranlığını sağlamlaştırmak için karısı ve çocukları dâhil olmak üzere kendisine rakip olabilecek kişileri öldürmesiyle tanınır (Wikipedia, 30.11.2015).

Voyez quels justes poids, quelles justes balances
Balacent dans les mains des célestes vengeances,
Vengeances qui du ciel descendent à propos... (D'Aubigné, 2013, s. 245)

Jugement bölümünde, kardeşleri birbirine düşüren ve özellikle bir kardeşin neredeyse topyekûn yok olmasına neden olan bu savaşların sorumlularının dünyada cezalandırılmasalar da, Kıyamet Gününde Tanrı'nın adaletinden

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

kaçamayacakları gerçeğiyle Agrippa d'Aubigné, Protestanları masum ve mazlum taraf olarak gösterme çabasıdadır:

Le messenger de mort, mais de mort éternelle,
Qui se cache ? qui fuit devant les yeux de Dieu ?
Vous, Caïns fugitifs, où trouverez-vous lieu ?
Quand vous auriez les vents collez sous vos aisselles
Ou quand l'aube du jour vous presteroit ses aisles,
Les monts vous ouvrieroient le plus profond rocher,
Quand la nuit tascheroit en sa nuit vous cacher,
Vous enceindre la mer, vous enlever la nue,
Vous ne fuiriez de Dieu ni le doigt ni la veüe (s. 273).

Les Tragiques, trajedi ve hiciv arasında kalan büyüleyici ve aşırılık içeren ve bir inancın destanı olarak nitelendirilebilen bir yapıttır. Peygamberlere özgü bir söyleme sahip olan şair Tanrı'ya insanların sefaletini, acılarını anlatmak ve Tanrı'nın kararını insanlara haber vermek için gökyüzü ve yer arasında gidip gelmektedir. Özellikle İncil gibi kutsal kitaplarda geçen Yahudilerin geçmişini okurların dimağında çağrıştırarak, bitmek bilmeyen acı ve işkencelerle karşı karşıya kalmış gerçek bir inancın evrensel tarihini yazma amacını güder. Ancak yazmak istediği tarih, dünya yaşamının sona ermesi, Kıyamet Günü ve ebediyete ilişkin düşünceleri arasında somuttan soyuta geçerek silikleşir. Acı ve şiddetle dolu olan mısraları gerçeğin çılgınlıkları olarak kulaklarda ve dimağda iz bırakır. Kişisel yargı ve algıları doğrultusunda kendince oluşturduğu gerçeklik içinde inanç kardeşlerinin şikâyet ve dileklerini Tanrıya sunar.

Şiirsel anlatıda yer bulan acı ve sıkıntılar, okura konunun önemini kavratma ve inandırıcılığı sağlama konularında yazara katkı sağlar. Kimi mısraların aynı sözcükle başlaması (*Ni les soupirs.../Ni les pleurs ...*) (s. 38) ya da mısra içinde aynı yapıların kullanılması (... *mi-vivante, mi-morte*) (s. 38) bir saplantıya vurgu yapar, müzikal bir etki oluşmasını sağlar ya da daha fazla enerji verir, savunmayı güçlendirir. “Ce voleur... Cet Esaü” şeklinde yapılan yineleme, birbirini yok etmekte olan dinsel iki tarafın Katolik atfedilen nitelik ve simgelerle vurgulanmasından başka bir şey değildir. Agrippa d'Aubigné, gerçekte İncil'de adı geçen iki kardeş olan Esaü ve Jacob simgelerinden, genç Jacob'un tarafını tutsa da, her iki kardeşi “kanlı kuşak/sanglante géniture” olmakla suçlar. Yapıtın temel düşüncesi Fransa'nın insanlarını kaybettiği ve kardeş kavgasının tüm Fransız halkını zehirlediği (*Or, vivez de venin, sanglante geniture./Je n'ay plus que du sang pour vostre nourriture!*) (s. 38) gerçeğidir.

Agrippa d'Aubigné, metin içinde sıklıkla süzgeçten geçirilmeden çarpıcı, şiddet ifade eden ve çoğu kez korkunç imajları yapıtının konusu doğrultusunda ustaca kullanır. Şiirine “ölülerden kızıl ırmaklar” şeklinde akan kan egemendir. Ölüm, ırmaktaki çakıl taşlarının yerini alan “kemikler” (s. 39) ve sıkça çeşitli niteleyicilerle verilen mezarlar (ss. 39-59-70-94-117-155-205-256-...) son derece gerçekçi biçimde verilir. Ölüm bir alegori olarak sunulur ve geniş bir

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

tiyatro sahnesine benzetilen dünyadaki trajik tiyatronun temel kişisi olarak gösterilir.

Küle dönen harap olmuş, şiddete, cinayete teslim olmuş Fransa, “suçlu yargıcımın” elindeki kabı ölü külleriyle doldurmaktan başka bir şey yapmadığı (*Le juge criminel tourne et emplit son urne*) (s. 37), antik cehennemlerdeki imaj haline gelir. Sonuç olarak, Yunan mitolojisinde ezgi perisi iken trajedi perisine dönen, elinde tuttuğu ürkütücü maskıyla simgelenen Melpomène’e gönderme yapan (...*bramant en la sorte/Que faict la biche après le faon qu’elle a perdu*) (s. 37) bir karşılaştırma, dokunaklı bir biçimde dillendirilir, acılar ve ölenlerin ardından yakılan ağıt benzeri ifadeler şiirin geneline serpiştirilir.

Bu destan henüz Hristiyan inancını benimsememiş Romalıların ve Yahudilerin Hıristiyanlığı kabul edenlere uyguladığı şiddet ve işkence ile karşılaştırılır.

Sözlü edebiyat geleneğine uygun olarak hazırlanmış olan *Les Tragiques*, bir yandan Protestan davasına hizmet ederken, diğer yandan tehlike içinde olan ülkenin bu durumdan kurtulması gerektiğini anlatır. Yapıtın başlığı, özelde Fransa, genelde dünyanın, sahnesinde trajedi ve dramların oynandığı, büyük bir tiyatro oldukları gerçeğini ortaya koyar.

Yapıtının giriş bölümünde “Yaslı, kederli Fransa’yı resmetmek istiyorum” diyerek, anlatısının fonu olarak yangınlar ve ölümlerin yer aldığı bir Fransa’yı fon olarak seçer. Fransa bir anne ve acı çeken figür olarak sunulur. Bu göğsüyle hem besleyerek yaşamın devamlılığını sağlayan, hem anne sevgisini yavrularına aktaran acılar çeken ve kederli anne figürüdür. İkinci dizesinden itibaren aralarında acımasız bir çatışmaya girişmiş olan çocuklarına gönderme yapılır. İncil’den alınmış karakterlerden Jacob Protestanları, Esau ise şiddeti uygulayan Katolikleri simgeler. Hem anlatılanları somutlaştırmak, hem de anlatıyı çarpıcı kılmak için eğretilmeye başvurulur.

Aktarılan tablolar yerine göre gerçekçi, yerine göre dokunaklı, çoğunlukla da trajiktir. Şiir, insan bedeni, sevgi, ümitsizlik ve şiddet gibi farklı sözsel alanlar içerir. Şiddet ve hareket içeren çok sayıda fiil kullanılır. Oldukça görsel bir metin söz konusudur, bu görsellik şiddetin yanı sıra *kızıl kan* ile *beyaz süt* gibi renk düzeyindeki çelişkilerle de belirginleştirilir. Akan kan ölümü simgeler. Besin ve kan arasında çok güçlü bir antitez kullanılır. Kan ve süt ile bir anlamda antiteze varan bir çelişki oluşturulur: Yaşamın simgesi olan anne evlatlarını beklenenin aksine ölüme götürür.

Döktüğü gözyaşlarına ve içinin parçalanmasına yer verilerek, çocuklarını kurtarmak için annenin gösterdiği çabalara da değinilir. İki kardeş arasındaki kanlı rekabet annenin ya da Fransa’nın çöküşüne neden olur. Bu çöküş aslında her iki kardeşin tarafının da çöküşüdür. Annenin göğsünden süt akması gerekirken kan akar. Yaşamın yerini ölüm alır. Yarı canlı, yarı ölü durumda bulunan annenin simgelediği Fransa topyekûn bir yıkımın eşliğindedir. Her ne kadar Protestan tarafın bir neferi olsa da d’Aubigné, iki kardeşin sürdürdüğü din savaşlarının Fransa’nın yıkımını sağlayacağını söyleyerek, taraflara mesafeli bir tutum sergiler.

Sonuç

Tarih boyunca tekli bakış açılarının toplum ve devlet yönetimlerinde sorun oluşturduğu, gösterilen *tek modele* uymayan öğelerin dışlandığı, ötekileştirildiği ve yok edildiği bir gerçektir. Orta Çağdan ve hatta insanoğlunun yeryüzüne ayak basmasıyla başlayan inanç çatışmaları ve özgürlükler sorunu, doğaldır ki genelde Avrupa'nın, özelde Fransa'nın da tarihsel süreçte çözmekte zorlandığı ve büyük travmalar yaşadığı sorunlar haline gelmiş; yapılan savaş, katliam ve kötü muamelelerle yüzbinlerce can ve hesabı yapılamaz büyüklükte mal kaybına neden olmuştur.

Tüm dinler ve mezhepler özünde barışı ve hoşgörüyü savunan, sosyal huzurun topluma yerleştirilmesini amaçlayan kurumlar olmasına karşın, her bir dinde yaşanan fikir ayrılıklarının şiddete ve savaşa dönüşmesi, dinin toplumsal işlevinin görülmediği ve/veya görüldüğü ancak herkesin kendi çıkarları doğrultusunda yorumlandığının bir göstergesidir. Hoşgörüden uzaklık ve her mezhebin kendi düşüncesinin doğru olduğu yönündeki ısrarı bu farklılıkların uçurum haline dönüşmesine ve kanlı olaylara ortam hazırlar. Mensup olunan inanç dizgesinin, “öteki”ne göre üstün olması isteği, ne yazık ki tarihsel süreçte yöneticilerin de felaket tuzaklarına düşmelerine ve gerçekliğe yalnızca kendi açılarından bakmalarına neden olur.

Orta Çağın karanlıklarından ve Haçlı Savaşlarının etkisinden daha henüz kurtulan Fransa; çok geçmeden “dinde yenilik” isteyenlerin oluşturdukları yeni inanç sistemiyle var olan inanç sisteminin uzun çatışmalarına tanık olmuştur. Bu çatışmalar, toplum katmanlarının her birini önemli ölçüde sarstığı için çeşitli düzlemlerde farklı yollarla anlatılmış, sergilenmiş ve hatta resmedilmiştir. Bu düzlemlerin bir tanesi de yazınsal düzlemdir. Yazının, toplumun istek ve özlemlerini başkalarına aktarmakta çok etkin bir araç olduğunu bilen kimi yazarlar, güdümlü bir yazar olarak benimsedikleri dizgenin tanıtımını yapmak, üstünlüklerini ve evrenselliklerini kanıtlamak ve gerektiğinde mağduriyetini duyurmak amacıyla yönelik olarak yazınsal türleri kullanır.

Bu amaçla, onlarca yazar, şair ya da sanatçı gibi Agrippa d'Aubigné de, döneminde bir savaşçı olarak bizzat bulunduğu Katolik-Protestan savaşlarını, bizlere yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği, XVI. yüzyılın gözde yazınsal türü olan şiir formunda oluşturduğu yapıtıyla aktarmak ister. Amacı inandığı dizgenin tanıtımını yapmak değil, kitleler halinde kıyıma uğrayan dindaşlarının sessiz çığlıklarının sesi olmaktır. İncil ve Tevrat'a yaptığı göndermelerle, kullandığı acıklı söylemle Protestanların yok edildiğini haykırır. Gerektiğinde lanetler yağdırır. Tanrı katında kurbanlar vermiş, özverilerde bulunmuş ve yapılan savaşlarda yenik düşmüş olan Protestanları galip, savaşlarda galip gelen Katolikleri de gerçek mağluplar olarak görür.

Agrippa d'Aubigné, sivil savaşın korkunçluğunu ve onun neden olduğu kargaşa ve mutsuzlukları ifade etmek için şiddet içeren, imajlarla canlandırılan, oldukça imalı bir söylem kullandığı yapıtı sayesinde, zorlu tarihsel bir süreçte bir şairin nasıl güdülendiğini ve biçimini nasıl oluşturduğunu ortaya koyar. Eylemle

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

yücelmiş ve davasına yoğunlaşmış olarak elinde ustaca kullandığı kalemi/kılıcıyla atının üzerindeki şövalye gibi davranır. Yerine göre şair, yerine göre yergi yazardır. D'Aubigné'nin güdülenmesi ve bu güdülenmeye bağlı olarak bir biçem kullanmasına benzer bir durum Fransız yazınında İkinci Dünya Savaşı yılları arasında Direniş Hareketi içinde yer alan yazar ve şairler için geçerli olacaktır.

Günümüzde şiirsel niteliklerinden çok, ortaya koyduğu kanlı ve acıklı manzaralarla nesnel olmayan tarihsel yapıt niteliğiyle okurların ilgisini çeken *Les Tragiques*, Victor Hugo'nun *Les Châtiments*'ını esinlediği gibi, insanlığın din savaşlarından gerekli dersleri çıkaramaması durumunda yazılacak başka yapıtları da esinleyeceği kesindir.

Sonuç olarak, Agrippa d'Aubigné'nin yapıtının, Voltaire, Hugo, Zola ve özellikle direniş dönemi yazarlarının metinleri gibi, güdümlü bir metin olduğu ve metinde yer alan sözcük ya da sözcük öbeklerinin cephedeki düşmanı öldürmekten çok, cephede yer almayan üçüncü kişi veya tarafı etkilemek amacına yönelik birer silah olarak kullanıldığı açıkça söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aebersold, E. (2005). *Les émigrés du refuge huguenot, Le retour des descendants des religionnaires fugitifs en France depuis la loi du 9 décembre 1790 jusqu'au Code de la nationalité du 19 octobre 1945.* (Yüksek Lisans Tezi). Toulouse: Université de Toulouse II – Le Mirail. Erişim tarihi: 13 Ekim 2015, (<https://books.google.com.tr/books?id=0CaVmWr3T0cC&pg=PA23&lpg=PA23&dq=Aebersold>).

Arı, K. (2010). *Atatürk ve Aydınlanma - Düşünsel Temelleri ve Gelişimi* (3. bs.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

Aydın, M. (1995). “Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 27(1). Erişim tarihi: 29 Mart 2013, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/772/9833.pdf>.

Cabanel, P. (2012). *Histoire des protestants en France: XVIe-XXIe siècle.* Paris: Fayard.

Crom, G. (2007). *La question religieuse au XXIe siècle.* Paris: La Découverte/Poche.

Cross, J. R. (2011). *Par ce Nom: La vie se limite-t-elle à ce qu'on voit?* Canada: Bonne Semence.

D'Aubigné, A. (2013). *Les Tragiques.* Sous la direction de St-Augustin, près du Cap-Rouge. Québec: Chez Samizdat.

Diderot, D. (Ed.). (1765). *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers* (Cilt: 17). Neuchatel: Chez Samuel Faulche.

Favre, R. (1999). *La Littérature française: histoire et perspectives.* Lyon: Presses Universitaires de Lyon.

Gökberk, M. (1985). *Felsefe Tarihi* (5. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa

« Hérode Ier le Grand ». Erişim tarihi: 30 Kasım 2015, https://fr.wikipedia.org/wiki/H%C3%A9rode_Ier_le_Grand.

Huntington, S. P. ve diğerleri. (1995). *Medeniyetler Çatışması*. İstanbul: Vadi Yayınları.

Lestringant, F. (2004). *Le Huguenot et le sauvage: L'Amérique et la controverse coloniale, en France, au temps des guerres de Religion (1555-1589)*. Genève: Librairie Droz.

Miquel, P. (1980). *Les Guerres de religion*. Paris: Librairie Arthème Fayard.

Russell, B. (1983). *Batı Felsefesi Tarihi* (İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ) (3. bs.). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.

Şatır, S. (2001). *Başlangıçta Bilgisizlik ve Korku Vardı: Düşünmenin Öyküsü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Yardeni, M. (2002). *Le Refuge huguenot: assimilation et culture*. Paris: Éditions Honoré Champion.

HOLY WARS IN THE 16TH AND 17TH CENTURY FRENCH LITERATURE, *LES TRAGIQUES* BY AGRIPPA D'AUBIGNÉ AS AN EXAMPLE

Abstract: Holy wars came to an end in the 18th century in France as a result of the social compromise reached after French Revolution in 1789, but till that period society witnessed numerous destructions and wars through ages. Time to another, in French literature, the narration of bloody wars and catastrophic events, is the duty of writers and poets. The eight religious wars of the sixteenth century, started from the middle of the XVI century and finished in 1598, divide France into two camps as a Protestant and Catholic. It is the turn of Agrippa d'Aubigné to tell the miseries and wars spaces fires through his work *The Tragic*, written in verse. Although having received a humanist education, Agrippa d'Aubigné was motivated by taking the revenge of a great number of Protestant leaders who were executed as a result of their judgements and their actions that they performed in the name of God. He led his life through a Catholic and Protestant conflict, and, though he was heavily wounded several times, he did not die on a battlefield. In his poetical work *Les Tragiques*, which was arranged in seven parts, Agrippa d'Aubigné mentioned poverty, misery, cruel attitudes of kings, judgements in gilded bureaus and palaces, corruption in society, terrible picture created by the war, the sides who were seeking for revenge in the second half of the 16th Century France and he completed his work by emphasizing substantial justice was going to be secured by God on the day of judgement. In this article, we studied, firstly generally holy wars in the sixteenth and seventeenth century, and then the world view and style of Agrippa d'Aubigné.

Keywords: Agrippa d'Aubigné, *Les Tragiques*, Holy War, Revenge, Humanity, Catholic, Protestant

İ. ATALAY, XVI. VE XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa